

IMAGINEA OCCIDENTULUI ÎN PROZA UCRAINEANĂ POSTMODERNISTĂ

Aliona BIVOLARU

Наше исследование направлено на изучение образа Европы в украинской современной литературе, на презентацию отношений между Украиной и Западом, а также определение образа *Другого* в культурном и литературном плане. Особое внимание уделяется проблемам изучения межкультурного взаимодействия, а также этнической и национальной идентичности.

Ключевые слова: идентичность, западный миф, демифологизация, постколониализм.

Mai actuală ca oricând problema integrării sau neintegrării în lumea occidentală a spațiului ucrainean, precum și căutarea permanentă și nefinalizată a propriei identități naționale transpar, în mod recurent, din literatura ucraineană modernă. Prinși în mrejele încurcate ale istoriei între Occident și Orient, scriitorii ucraineni încearcă să definească locul pe care trebuie să îl ocupe patrimoniul ucrainean în sistemul valorilor europene. Împărtășind opinii personale de cele mai multe ori ascunse sub forma unor trimiteri simbolice, scriitorii intrigă cititorul și de cele mai multe ori îl determină să reflecteze pentru ca până la urmă acesta să iasă din „zona de confort” și să își formeze propria părere despre identitate.

În acest sens, studiul se ocupă de cercetarea noțiunilor mitologizate de reprezentare a Occidentului, de relațiile dintre Ucraina și Occident, imaginea *Celuilalt* pe plan cultural și literar, precum și modurile de definire a propriei identități.

Discursul literar critic actual despre Occident este relevat de studiile Tamarei Hundorova, *Меланхолия по дорозі в Рим, або дискурс українського окциденталізму* (Melancolie pe drumul spre Roma sau discursul occidentalismului ucrainean și *Постколоніальний меланхолійний ressentiment* (Resentimentul melancoliei postcoloniale), O. Zabuiko, *Хроніки від Фортінбраса* (Cronicile din Fortinbras), L. Tarnașînska, *...Чи ідеал вічної Європи є нашим ідеалом ...?* (Idealul Europei veșnice este oare și idealul nostru...?), R. Movcean, *«Європа і ми» : Колізії та особливості українського окциденталізму 1920-х років* (Europa și noi: Conflictul și particularitățile occidentalismului ucrainean în 1920), O. Pahliovska,

Romanoslavica LII nr.1

Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм (Cultura ucraineană în dimensiunea "post": post-comunism, postmodernism, postvandalizm), cercetările lui Marko Pavlišîn, V. Kostiuk, A. Lebedințeva și alții în culegerea de articole *Європейська меланхолія. Дискурс українського окциденталізму* (Melancolia europeană. Discursul occidentalismului ucrainean).

Aceste cercetări se referă la sfera de constituire a „eurocentrismului”, la analiza influențelor culturale, la percepții ale europenilor sau autopercepții, la crearea identității personajelor în relația lor cu *Celălalt*. Diferențele între interpretările științifice cu privire la occidentalism se concentrează pe imposibilitatea soluționării definitive a legitimității istorice și culturale de incluziune a Ucrainei în Europa, definirea clară dacă relațiile dintre Ucraina și Europa sunt o realitate sau un mit.

Esența mitului occidental este înțeleasă ambiguu, proiectele de „demitologizare” se bazează pe diferite abordări metodologice, dar punctul comun de focalizare, recunoscut de majoritatea cercetătorilor, este natura postcolonială a fenomenului. Din acest punct de vedere formarea „mitului occidental” este o consecință istorică naturală a marginalizării naționale, ceea ce a contribuit la formarea unor reflecții artistice, culturale, cultivarea „dorului” european și răspândirea unor stereotipuri în conștiința publică.

Abordările care pun accentul pe factorii politici și economici responsabili pentru apariția *mitului occidental*, indică ca motiv principal credința elitelor, dar și a poporului, în faptul că „Occidentul ne cunoaște și știe ce rețetă să ne prescrie și ce program să ne ofere pentru dezvoltare”¹, însă acest lucru, la rândul său, trădează probleme mai profunde cum ar fi reticența de a prelua inițiativa și fuga de responsabilitate, lipsa de încredere în propria putere și competență proprie tarilor post-coloniale. Imaginea mitologică a societății occidentale ca „societate ideală care promovează libertatea și șansele egale”² s-a înregistrat în conștiința ucraineană, precizează Grițenko, evaluând, în general, negativ orientarea vădit „pro-occidentală” fără să se facă trecerea printr-un filon critic.

Mitul occidental, în calitate de concept cultural apărut în procesul de restructurare a identității naționale, reprezintă o componentă importantă a

¹ K. Ţiievski, *Центрально-східна Європа 1994 року, Або як бути собою*, în „Сучасність”, 1995, nr. 3, pp. 156-163.

² O. Grițenko, «Своя мудрість»: *Національні міфології та «громадянська релігія» в Україні*, Kiev, УТКД, 1998.

„ideologiei de auto-afirmare națională, ideea de recuperare a „identității europene pierdute”, consideră Tamara Hundorova. În acest sens, Europa reprezintă atât o categorie psihologică, o valoare, cât și întruchiparea culturii înalte, precum și un fel de opoziție față de ideologia populistă¹. Imaginea Europei este un ideal la care se aspiră, dar și o sursă de frustrare (realitatea sovietică subminează încercările de a construi identitatea dorită), astfel occidentalismul este relevat ca discurs melancolic (pe care într-o anumită măsură o moștenește și literatura modernă).

Dintr-un alt punct de vedere privește „atracția europeană” Liudmila Tarnașînska subliniind dilema filosofică și culturală a occidentalismului ucrainean, care poate fi poate fi atât „un impuls idealist în continuumul valorilor umane încorporate în auto-definirea filosofică a locului ocupat în lume”, cât și „atitudinea subconștientă globalizatoare a apartenenței la „bătrânul continent”. Exprimându-și preferința pentru prima explicație, cercetătoarea interpretează imaginea „Europei intuitive” ca imagine imediată și completă, ca un fel de arhetip cu codul său temporal”², cu sentimentul de nerealizare europeană în discursul artistic, publicistic și de analiză critică. Această imagine „implicită” a Europei este o consecință naturală a relațiilor permanente culturale, de aceea polemizează în mod latent cu versiunea originii postcoloniale și caracterul melancolic al occidentalismului.

În literatură discursul occidental este controversat în principal din cauza reprezentării sale ambivalente în operele artistice. În mod convențional, discursul pare să aibă două tendințe de bază: una „pro-occidentală” care examinează impactul și interacțiunea cu Europa ca un lucru pozitiv sau cel puțin ocupă o poziție neutră; și una „antioccidentală”, care refuză orice influență occidentală, considerând că este în detrimentul identității și culturii ucrainene originale. În proză aceste tendințe se reflectă printr-un sentiment de „melancolie” (occidentalism) și o recepție „ironică” (antioccidentală), care se suprapun parțial cu stilul operei. Percepția melancolică se observă cu preponderență în operele scriitorilor postmoderniști.

Dacă majoritatea cercetătorilor literari tind să acorde atenție identificării afinităților literaturii ucrainene cu literatura europeană la nivel de tendințe,

¹ Tamara Hundorova, *Меланхолия по дорозі в Рим, або дискурс українського окциденталізму* în „Европейська меланхолия: дискурс українського окциденталізму”, seria Teoretіcni Revizii, ediția 1, Kiev, Stilos, 2008, p.7.

² L. Tarnașînska, *Презумпція доцільності : Абрис сучасної літературознавчої концептології*, Kiev, Ed. Kievo-Mohileanska Akademia, 2008, p.434.

Romanoslavica LII nr.1

personaje, stiluri și influențe, de obicei se omite reflectarea percepției publice a Europei în literatură, percepția autorului și percepția colectivă socială a ideii europene reflectată în opera scriitorului, adică așa-numita dubla percepție, în care este actualizat și reflectat de autor subconștientul social și subconștientul individual, transformat de conștiința artistică într-o anumită imagine. O astfel de dublă percepție, mediată de subiectivitatea artistului, apare în romanele actuale sociale. Accentul nu se pune prea mult pe imaginea Europei sau a identității europene, ci pe reprezentarea și stereotipurile percepției acestor imagini/stereotipuri de către societatea ucraineană în viziunea scriitorilor. Subliniem aici modelarea politizată a „mitului european” includerea/ eclipsarea motivelor istorice și culturale sau utilizarea lor într-un aspect utilitar și pragmatic.

Important pentru înțelegerea scriitorilor este faptul că mitul occidental se suprapune pe conceptul de inferioritate națională (marginalitate). În acest sens se exprimă personajul din romanul *У nacmyi* (În capcană) al lui I. Mușketîk, care arată că omniprezența discursului europenității Ucrainei, a afirmațiilor insistente privind apartenența la „marea cultura” și căutarea argumentelor relevante reprezintă de fapt dovezi care demonstrează opusul: „locuim la periferia Europei, dar repetăm mereu: noi suntem europenii, noi suntem europenii [...], în suflet însă, încă suntem sarmați de stepă”¹.

Astfel, conștiința marginalității nu încurajează eroul să caute identitatea dincolo de realitățile naționale și chiar îl determină să își recunoască apartenența asiatică. Europa este încă la distanță, dar este totuși centrul incontestabil care manevrează un spațiu cultural și poate să își extindă funcția constructivă și pe teritoriile „Sarmației spirituale”.

Viziunea intelectuală a Europei, care capătă un caracter subiectiv și reflexiv, fiind pătrunsă de aluzii sociale și istorico-filozofice, cu spații compacte și închise, se desprinde din eseurile lui I. Andruhovîci, *Дезорієнтація на місцевості* (Revizuire central-răsăritene) și *Моя Європа* (*Europa mea*). De fapt este o încercare de a construi o identitate europeană pe o matrice mitologică a „reconstrucției” (modelând așa-numitul „mit habsburgic” cu Galiția ca parte a Imperiului Austro-Ungar). Cu toate acestea, în conformitate cu opinia lui Marko Pavlișîn nu este vorba nu este doar de un proiect de reconstrucție nostalgic și melancolic, ci de o componentă ironică de demonizare a spațiului reconstruit. De exemplu, în romanul *Douăsprezece inele* și culegerea de eseuri *Dezorientare la fața locului* cercetătorul

¹ L. Mușketîk, *У nacmyi*, Kiev, Ukrainski pîsmennîk, 1994, p.156.

arată că scriitorul înlocuiește treptat vraja nostalgică a Europei Centrale ca utopie culturală pierdută pentru totdeauna și se concentrează pe o europenizare activă, mai responsabilă și reformistă, constată o revenire la sine nu numai în opoziție cu *Celălalt*, ci și construirea meticuloasă a identității cu ajutorul surselor autentice și originale¹.

Specific pentru Andruhovîci este topografia mitologică (în combinație cu crearea conceptului de istoricitate), ca urmare a necesității de a stabili limitele spațiale ale existenței ca trăsătură a propriei viziuni. Acest lucru îl ajută să modeleze propria variantă de poziționare a ordinii mondiale și poziționarea individului și a națiunii în lume. Melancolia care se remarcă în scrierile lui Andruhovîci se explică prin conștientizarea problemelor culturale și istorice naționale. Spre deosebire de reflecțiile științifice (și cu excepția *Revizuirilor central-răsăritene*) în care Europa este în mod clar împărțită într-o Europa Centrală, de Est și de Vest, care sunt tratate în diferite sfere temporale, reflectarea artistică nu dezvoltă aceste tendințe, de cele mai multe ori intervine o altă schimbare semantică: Europa, în general, este identificată cu lumea (Europa reprezintă lumea, iar crucială pentru explicația artistică a ordinii mondiale este opoziția Ucraina – *Ceialți*, și nu Ucraina – Europa).

În timp ce în colecția de eseuri *Dezorientare la fața locului* Europa este privită cu euforie, optimism și credibilitate, în romanul *Douăsprezece inele* autorul inserează dezamăgirea și meditația. Printr-o combinație a accidentalului, a carnavalescului, a poeziei și a umorului negru, Andruhovîci subliniază și dezvăluie în romanul său stereotipurile estice și vestice, pune pe tapet miturile vechi și noi pentru a face o revizuire și o reinterpretare a acestora. Stilul romanului este subtil și aparent de neînțeles, iar întreaga acțiune pare absurdă și comică, ciudată și incredibilă, confuză și halucinantă. Numai după o perioadă de timp după citirea cărții efectul celor citite se face resimțit și reies mesajele în care rolul Occidentului devine mai clar. Aluziile și referințele lui Andruhovîci pot fi interpretate ca o parte a unui puzzle, care, împreună cu imaginile Europei centrale, capătă o componentă politizată. Cu ajutorul protagonistului, fotografii austriac Karl-Joseph Zumbrennen, autorul personifică istoria Galiției în prezent dar, și ignoranța Europei de Vest: Karl-Josef Zumbrennen se întoarce mereu în Ucraina fără să cunoască limba ucraineană și fără să conștientizeze motivul pentru care se întoarce mereu.

¹ *Європейська меланхолія. Дискурс українського окциденталізму*, Kiev, Stilos, 2008, p.71.

Romanoslavica LII nr.1

Pentru a explica mai clar și mai detaliat motivele protagonistului său, Andruhovyci descrie în detaliu arborele genealogic al eroului principal: „Întru totul credibil pare însă faptul că prima sa călătorie ucraineană, Karl-Josef a înfăptuit-o sub influența mitului de familie despre străbunicul său, un șef de ocol silvic fanatic de activ din Vorohța, mutat ulterior cu serviciul la Ciortopole”¹.

Cu toate că a efectuat multiple călătorii și în ciuda gândirii sale analitice și profunde, Karl-Josef nu a înțeles nici Ucraina ca țară, nici ce se întâmpla în această țară. Ucraina a rămas pentru el *terra incognita*, un loc exotic atât de „diferit” în comparație cu „patria sa europeană”. Astfel, melancolic, dar și critic, Andruhovici sugerează că soluția ar fi menținerea și promovarea propriei identități pentru crearea unor valori proprii, care pot desigur să coincidă cu valorile europene, dar trebuie să se „nască” pe teren ucrainean, valori în care ucrainenii să creadă cu adevărat, nu doar să fie preluate dintr-o altă cultură și civilizație.

Această abordare este specifică și prozei Oxanei Zabujko care, în *Studii de teren despre sexul ucrainean*, dezvoltă tema „patriotismului masochist”, explicată prin absența ucrainenilor în lume și dorința corespunzătoare de a se opune, de a se autodefini, de a se autoidentifica ca națiune față de lume în general, nu neapărat față de Europa. Astfel autoarea nu se concentrează să își stabilească componentele identității exclusiv față de Europa. „Apartenența la neființă”, conform O. Zabujko, este determinată de alegerea ucrainenilor: o „alegere între neființă și realitatea, care ucide”. Apartenența la neființă înseamnă nu numai incapacitatea de integrare, dar și transformarea treptată a unei identități proprii în „nimic”, deoarece te privează de dialogul cu *Cealaltă* și astfel se pierde posibilitatea de autodefinire.

Acceptând totul dintr-o dată cu toate inconvenientele, iar tu erai capabilă de așa ceva pentru că obosiseși să mai iubești lumea singură, fără a avea un loc al tău, să treci anonimă și necunoscută și să răspunzi la aceleași întrebări: „Where are you from?”, „Ukraine?”, „Where is that?”[...] Ai obosit să nu mai aparții acestei lumi, să te întorci acasă, iar acasă te așteaptă o țară nenorocită și tembelă.²

Acest sentiment persistent transmis de el, care m-a doborât în final: cum că totul este posibil, pentru că juca fără reguli, mai exact după propriile sale reguli... El era propriul *land of opportunities*, iar între *opportunities* nu exista nimic prevăzut pentru viitor – în loc să se rupă și să renunțe la acea eternă *apartenență* la *neființa ucraineană*³.

¹ I. Andruhovici, *Douăsprezece inele*, Ed. Rao, București, 2010, p. 14.

² O. Zabujko, *Studii în teren despre sexul ucrainean*, Ed. Art, București, 2008, p.37.

³ *Idem*, p. 38.

Motivația ontologică a mitului occidental este relevată de protagonista romanului, astfel nerealizarea națiunii în istoria universală și orientarea permanentă spre Occident sunt fenomene interdependente:

Europa a reușit să ne contamineze cu febra tulbură a dorinței de individualism și credința în propriul „eu pot!”, însă noi nu am creat niciodată fundamentul pentru realizarea lui și structurile de legătură care să fixeze și să mențină acest „eu pot”, am reușit doar să transformăm în zile secolele de istorie și, de aceea, acest „eu pot!” ucrainean este izolat și lipsit de forță¹.

Operele scriitorilor postmoderniștii se învârt în mod constant în jurul câmpului gravitațional al occidentalismului, însă imaginea Europei prefigurată în proză "nu constă într-o imagine completă, rămânând un simplu set de fragmente"², reflecții ocazionale, mituri culturale.

Tatiana Maliarciuk își construiește viziunea sa despre Europa sub formă de mozaic, Europa reprezentând culoare, fericire, autosuficientă și vis. Pentru toată lumea, spune autoarea, Europa reprezintă un anumit set de valori umane obligatorii, nu doar orașe și peisaje. Europa este libertatea pe care oamenii care o creează; sunt istorii concrete de viață și fapte. Pentru că cel mai mult acum Europa se mândrește cu libertatea, care depinde nu numai de la mine, ci de la mulți alții care vor sau nu vor să mi-o dea. Prin urmare, Europa este o înțelegere a diferitor ideologii și tradiții diferite, la intersecția cărora se naște libertatea fiecăruia. „Acesta este Europa pe care am primit-o ca moștenire. Nu am altceva de făcut decât ca să cred în ea, până vor veni schimbări, am ce să iubesc la ea”³.

Descriind imaginea ideală a Europei, Maliarciuk susține eurocentrismul său prin geografia Ucrainei, subliniind în mod constant că teritoriul ucrainean a fost întotdeauna parte a continentului, nu numai din punct de vedere cultural, dar chiar din punct de vedere istoric.

O viziune ironică a conceptului simbolic al Europei și „culturii occidentale în calitate de ideal de neatins” este oferită de Serhii Jadan în nuvela *Берлін, який ми*

¹ *Idem*, p. 27.

² *Європейська меланхолія*, p.70.

³ T. Maliarciuk, *Покажи мені свою Європу, і я скажу, хто ти*, în „Kritika”, 2007, părțile 1-2, pp. 9-10.

Romanoslavica LII nr.1

втратами (Berlinul pe care l-am pierdut). Ignorarea conceptelor culturale, a memoriei, a percepției selective a realității, contribuie la formarea unui alt tip de percepție a identității europene „ei sunt la fel ca noi”, care poate fi interpretat ca rezultat al mecanismelor unificatoare a globalizării. „Noua Europă” pentru Jadan este o „casă pentru persoanele fără adăpost”, întruchiparea unui amestec de eclecticism și imigranți. „Am văzut deja curvele, am văzut un drogat, am avut chiar timp să salut câțiva vecini turci [...]. Mă întreb dacă pe aici chiar sunt nemți?”¹

Așadar, imaginea scriitorului despre Europa este asociată cu globalizarea „cultura de masă și amenințările sale”, imaginea fiind neatractivă, simplificată, expunând transformarea istorică a nucleului occidental.

În paradigma „antisistemică” de organizare socială și spațială a existenței individuale pentru Jadan factorul decisiv îl reprezintă autorealizarea spirituală independentă, sensul de împlinire a vieții, care nu poate fi limitat spațial de marșerii mitului „european”, „asiatic”, „național”: „Spațiul nu se împarte în spațiul propriu și spațiu străin, spațiul este fie liber fie controlat, înțelegi? Sincer mă doare în cot unde trăiesc, important este cum trăiesc”².

Având în vedere că intriga nuvelei se referă la conflictul cunoștințelor culturale și percepția directă a Occidentului, negarea declarativă a naratorului a diferențelor esențiale mentale și culturale și afirmarea globalizării (chiar „Berlinul pierdut” este un simbol al Babilonului biblic) are o funcție mitologică. Serhii Jadan subliniază asimetria dihotomiilor tradiționale (*European – național, eu – Celălalt*) oferind valoare uneia dintre poziții, care sunt în mod imanent în opoziție (deși, aparent autorul le unifică) imaginile Ucrainei și a Europei rămânând într-un context al discursului antioccidental. Salvarea în fața asimilării culturale este indicată de Jadan prin existența memoriei: politică, estetică, istorică, socială, personală. Memoria istorică este un semn al identității, al creației: „cu o tonalitate caldă, generoasă, Jadan creează un catalog al memoriei, care include peisajele urbane din copilărie laolaltă cu gunoiul de muzeu al vieții sovietice. Dar realitatea din trecut cauzează recunoștință și respect, nu dispreț și ironie, pentru că acolo, adânc în istorie, se ascunde misterul iubirii filiale care ne dă putere și inspirație să trăim acum”³.

Într-o anumită măsură, opinia publică ucraineană cu privire la Europa este exprimată de Lyubko Deresh în eseul său, *3D для Європи* (3D pentru Europa).

¹ S. Jadan, *Біз Мак та інші історії: книга вибраних оповідань*, Harkov, Folio, 2011.

² *Idem*, p.257.

³ L. Berezoviciuk, *Творчий портрет Сергія Жадана*, <http://www.liter.net/=Zhadan/bereza.html>

Această percepție a „străinului”, care este obiectul identificării sau asimilării culturale și spirituale, percepția antagonistă a Ucrainei față de Europa, accentuată de autopercepția umilitoare a sinelui, este nivelată până la urmă de admiterea finală a ucrainenilor în comunitatea europeană. „Lumea [...] cere schimbări de la noi, societatea europeană...”¹.

Încorporând Ucraina în contextul „limitelor” între Est și Vest acționează în conștiința receptorului nu numai conceptul de marginalitate, dar și sistemul „Eu – Celălalt”, care permite separarea mentală de problema exprimată de autor a „aroganței europene”: „Europa este mare, Asia și mai mare, iar Ucraina este mică și disproporționată în raport cu acești giganți. Eu sunt ucrainean, și părerea mea despre procesele continentale sunt la fel de neimportante și marginale, ca și poziția țării mele”².

Percepția constantă stereotipă a imaginii Europei este cea a burgheziei, a autosuficienței, sașietății, păcii, calmului, încrederii în sine: „Vestul european este limitat de dimensiunea îndestulării și, scuzați-mă, a autosuficienței tâmpe”³.

Acesta este un spațiu bidimensional „plat”, nepotrivit să aibă o reacție adecvată a schimbărilor din lume. Liubko Dereș subliniază imposibilitatea izolării, autoexcluderea din procesele globale, perspectivele de conservare a opiniilor cu privire la evenimentele mondiale de astăzi, dar toate acestea continuă să fie afișate de purtătorii de cuvânt ai comunității europene, ignorând ceea ce este evident din exterior, adică absența stabilității de durată (efectul „timpului oprit”), spre deosebire de incertitudinea totală într-un viitor plin de amenințări. Acest tip de percepție a imaginii Occidentului de către scriitori, nu este unul ironic și melancolic, ci „grav” și „realist”, este cel mai reprezentativ pentru percepția publică, mitologizată în esență, care aparține paradigmei occidentale.

În general, imaginea Europei nu deține funcția de bază în niciuna dintre operele analizate/ Nefiind în prim plan, de cele mai multe ori Europa este prezentă fragmentar și episodic. La anumiți scriitori imaginea Europei are accente mitologice a paradisului pierdut sau a visului pierdut, pe când alți scriitori au percepția ironico-satirică a mitului occidental. În absența unei percepții necritice și lipsa identității proprii, izolarea în dimensiunea „post-” – occidentalizarea Ucrainei ar fi un fenomen „nu mai puțin

¹ I. Andruhoviči, L. Dereș, L.S. Jadan, *Трициліндровий двигун любові*, Harkov, Folio, 2009, p.75.

² *Idem*, p.58.

³ *Idem*, p.57.

Romanoslavica LII nr.1

distructiv, ca sovietizarea”¹. Astfel repulsia și atracția pentru europenitate sunt considerate de scriitori ca manifestări dihotomice necesare pentru procesul de construire a unei identități culturale proprii în oglinda metafizică a Europei, pe de altă parte atracția europeană este explicată de efectele provocate de trecutul totalitar.

Bibliografie

- Andruhoviči, I., *Douăsprezece inele*, Ed. Rao, București, 2010
Andruhoviči, I., *Дезорієнтація на місцевості*, Lileia-NV, Ivano-Frankivsk, 2006
Andruhoviči, I., Stasiuk, A. A., *Моя Європа*, Lvov, Klasika, 2000
Berezoviciuk, L., *Творчий портрет Сергія Жадана*, <http://www.liter.net/=Zhadan/bereza.html>
Grițenko, O., *«Своя мудрість»: Національні міфології та «громадянська релігія» в Україні*, Kiev, УТКД, 1998
Hundorova, Tamara, *Меланхолия по дорозі в Рим, або дискурс українського окциденталізму*, în „Europeiska melancholia: diskurs ukrainskoho okcidentalizmu”, Ediția 1, Teoreticni Revizii, Kiev, Stilos, 2008, pp.5-44
Hundorova, Tamara, *Постколоніальний меланхолійний ressentiment în „Europeiska melancholia: diskurs ukrainskoho okcidentalizmu”*, Ediția 1, Teoreticni Revizii, Kiev, Stilos, 2008, pp.103-117
Jadan, S., *Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань*, Harkov, Folio, 2011
Maliarciuk, T., *Покажи мені свою Європу, і я скажу, хто ти*, „Kritika”, 2007
Movcean, Raisa, *«Європа і ми»: Колізії та особливості українського окциденталізму 1920х років*, în „Slovo i čas”, nr.1, 2009, pp. 3-16
Mușketik, I., *У пастці*, Kiev, Укр. письменник, 2004
Pahlivska, Oksana, *Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм*, în „Suceasnisti”, nr.10, 2003
Tarnașinska, Liudmila, *...Чи ідеал вічної Європи є нашим ідеалом ...?*, în „Europeiska melancholia: diskurs ukrainskoho okcidentalizmu”, Ediția 1, Teoreticni Revizii, Kiev, Stilos, 2008, pp.118-127
Tarnașinska, Liudmila, *Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології*, Kiev, Ed. Kievo-Mohileanska Akademia, 2008
Tijevski, K., *Центрально-східна Європа 1994 року, Або як бути собою*, „Suceasnisti”, nr.3, 1995
Zabujko, O., *Studii în teren despre sexul ucrainean*, București, Ed. Art, 2008

Європейська меланхолия: дискурс українського окциденталізму, seria Teoreticni Revizii, ediția 1, Kiev, Stilos, 2008

¹ O. Pahlivska, *Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм*, „Suceasnisti”, 2003, nr.10, p.84.